

התצלומים מאוסף התמונות לתולדות תל-אביב

1938: מדרגות מוגרבי וקולנוע "מיגדלור" צילומים של עוברי-אורח

היחיד מכל מישפחת ארדה, שנתרה כפולין והושמדה בשואה. אפרים ארדה היה המפורסם מבין השניים. חלון הראווה של פוטו ארדה היה שם דבר בתל-אביב.

אופירה נבון, או אפירה ארו: ליד גלידה ויטמן היה החלון של ארדה. אנחנו היינו מלקקים גלידה ומביטים בתצלומים: חלוצים ובחורות יפות ואנשי-ציבור. העולם שבילינו היה איך שארדה צילם אותו."

כמה שנים אחריה התגלעו סיכויים בין שני האחים. זה היה סיפור גדול ומכאיב. אומר רן ארדה. השור תפוח התפרדה, ויצחק ארדה פתח סטודיו לצילום ברחוב פינסקר מס' 2. הוא נפטר לפני עשר שנים.

לפני 13 שנים סגר אפרים ארדה את פוטו ארדה באלגנטי-פינת-ברנר. היום מוכרים שם נעליים. שוב חזר לימי בחרותו. שעות ארוכות שוטט ברחובות תל-אביב כשהלייקה על צווארו, חיפש וזויות מיוחדות, פרצופים לא מוכרים, נושאים מעניינים.

תל-אביב השתנתה. גם ארדה. הוא הרגיש אבוד בין המוני האנשים. לא הכיר עוד איש. מעטים הכירו אותו. בארבע השנים האחרונות נחלש. לא צילם. לא טייל. ישב בכית וחייכה. כי שבוע שעבר מת.

אחד לשבוע, שעלה או שישה גרוש. הקיבוץ סירב. ארדה ואשתו עברו לחיפה, למחיתם ציחצחו נעליים, במשך תקופה קצרה. בשלהי 1933 הגיעו לתל-אביב.

בתחילה עבר ארדה כחנות-הצילום של יונה רועל. אחריה פתח את פוטו עדין. מרים עזרה לו לפתח תמונות.

ארדה היה גם איש-עסקים ממולח. הוא ידע שכדי להצליח, עליו להיצמד אל המציאות הממשית. את המעכה העביר למרתף ברחוב ברנר מס' 2, סמוך לוועד-הפועל של ההסתדרות — היום מועצת-הפועלים — שהיה אז מקור ההתרחשות העיקרי.

בסוף שנות ה-40 פתח חנות באלנבי פינת ברנר. מרים ארדה עבדה כחנות, הילדים התרוצצו בסטודיו, הצטלמו וקיבלו מצלמות במתנה.

עדנה ארדה: "אבל הוא היה כליכך קפזן ודרש ממני שלמות מיקצועית גבוהה כליכך, שמייד נטשתי את רעיון הצילום."

רן ארדה: "אני נולדתי אל תוך זה. מלכתחילה היה ברור לי, וגם לו, שאהיה צלם." רן ארדה הוא צלם של חברות מיסחריות, מצלם קטלוגים ופירסומות.

שותפו של אפרים ארדה בנייהול הי חנות היה אחיו, יצחק ארדה, השריד

מנהיגי הישוב. "סיגנון הצילום של ארדה היה אופייני לשנות ה-30. כמוהו צילמו גם גונצ'רוק, קפלנסקי, רובין וגמזו. כלומר: צילום טוב מנציח את האדם כמו שהוא חולם להיות, ולא כפי שהוא באמת."

חיים מלר מהסט. "צלם טוב? לא. הוא לא היה צלם גדול. הבן שלו צלם הרבה יותר טוב."

אם מחלקים את הצילום לשני סוגים — עיתונאי ואמנותי — ארדה שייד לעיתונאים. הוא היה ככל מאורע עסיסי. בכל הפגנה וכינוס. קפזן ורץ והביט בדריכות ולחץ. חלקם הגדול של תצלומיו מומן עליידי ההסתדרות וההגנה. משום כך יש אצלו הרבה פורטרטים של ברל צנלסון, של יצחק שדה, של יגאל אלון ושל רודי בך גוריון.

בפראפרזה על דיברי אורי צבי גרינברג, שאמר הפרולטרטים בישראל קראו לי להיות פייטנס, אפשר לומר על ארדה: הפרולטרטים בישראל קראו לו להיות צלם, "אומר שלמה שבא. זיווה סוכובולסקי, מנהלת המו-סיאון לתולדות תל-אביב, אינה יודעת איך להגדיר את תצלומיו של ארדה. התצלומים נמכרו למוסיאון לפני ארבע שנים, תמורת סכום כסף לא מבוטל, שאיש אינו מוכן לנקוב בו. עד היום לא מיינוי או קוטלגו.

אלתרמן לגמו קוניאק בשלג הלבנון, ושיחקו שחמט עם שמריהו לוי. שמואל טלפיר חלם על כתיבת לאמי ניות פלסטיות, ויוסף כס פירסם עיתון המוריסטי בשם הונגריה.

חיים נחמן ביאליק, יהודה קרני ואחרים התוכחו מהו השם המתאים לסרט המרוב. ביאליק העדיף את המילה "צלמוע", היו כאלה שהמציאו את ה"שמנוע" וקרני הציע את ה"קול-נוע".

ארדה לא ליהג ולא סבא, לא התוכח ולא התהולל. איש ממכרו אינו זוכר אותו מבלה, מכובז את זמנו לריק. ארדה עבר. כבר ביומו הראשון בתל-אביב חיבק את הלייקה שלו בהתלהבות כמעט היסטורית, ורץ לשפת-הים. במשך יום שלם שקע במים עד לכיכיים וצילם. התוצאה: מכת-שמש, רגליים חרוכות והחלטה נרגשת ללבוש מעתה והלאה רק מיכנסיים ארוכים.

כתיבו של אפרים ארדה, כשרדות כדציון, מתאבלים עליו בתו. עדנה ארדה, מזכירה בוועד-הפועל, ובנו, רן ארדה, צלם. הבן הכבוד, שמואל, עזב את הארץ אחרי מילחמת ששת-הימים לטיוול קצר, ונשאר עד היום בניו-יורק. הלהוויית אביו לא הגיע. אשתו של ארדה, מרים, נפטרה לפני ארבע שנים. חדרה-אורחים עמוס כסיפרי-אמנות. אלג'גרקו ופיקסו, תמונות של גוטמן

מישרד פרטי לחקירות תדהר: "מציא דיעות סודיות על המימנות, על המצב האישי, המוסרי והחומרי." חבת פורגרסון הוציאה, "סריה מיר" חדת של אוכלי-צניעות הנושאות רוחים. הכספים ניתנים בתור הלוואות אפר-תיקאות."

פוזת בלי פוזת

פרים ארדה, צלם חרוץ ושקוף, לא סמך על מודעות בעיתונים. ארדה סמך רק על עבודה קשה. ברחוב לילינגום, בדרך לראינוע עדין, שכר חנות קטנה. פוטו עדין הוא קרא לה. אבל את מרבית זמנו בילה כשיטטים מתמידים. בחיפוש קדחתני אחרי מצי-טלמים למיניהם.

כשפתחים צילם יהפיות מזדמנות ובחורים עביש-רורים. שלא כמו צלמי-הים האחרים, בעלי מצלמות-העץ ה-כברות, המנפיקות תמונות כן-רגע, היה ארדה קל-תנועה, צמוד ללייקה קטנה, מחלק כרטיסי-ביקור, ומוכר את הת-מונות רק כעבור כמה ימים.

כרוכות תל-אביב צילם עצי-שיק-מים וחלוצים נלהבים. ועוד: כינוסים והפגנות, נמל, ועידות ואישי-ציבור.

אך יותר מכל אהב ארדה את התצי-לומים המתארים אמנים בעבודתם. הוא צילם את נחום גוטמן, את ראובן רובין,

1935: גברים עבריים בשפת-הים ביום הראשון: מכת-שמש

"חשוב להרגיש שהוא לא היה הצלם הראשון של תל-אביב." היא אומרת. מקובל על הכל, שהראשון היה אברהם סוסקין. הוה היה שם, בחולות, עוד לפני התל-אביבים, צילם את ראשוני-הראשונים, בעורם מחפשים עקבות בחולות. הוא השאיר אחריו 1,200 תצלומים מסודרים בקפדנות. אחריו היה שימעון קורבמן, צלם-חובב, שמת ב-1978, בן 90, עריירי. ברירתו נמצאה מיוזווה ממורטת, מלאה ב-1,600 צילומים משנות ה-20, ממזוינים ומסודרים עלפי סדר כרוי נולוגי.

"את תצלומיו של ארדה קיבלנו בארגזים מבולגנים, משום כך אי אפשר לדעת את מיספרם המדוייק. רבות מהתמונות אינן מוזהות, התשי-לילים אינם צמודים לתמונות. יעבור ומן עד שנסיים את מלאכת המיון והצמדת התשלילים לתמונות." אומרת סוכובולסקי.

בעצם, ארדה חלם להיות צייר. הוא נולד ב-1905 בכפר האוקראיני דולה. בחור יהודי בדולה לא יכול היה לל-מוד ציור, משום כך פנה ארדה אל הי-צילום. הוא צילם את האצולה הפולנית בעיירת-הקיט מושינה, ואחרי-כך עלה לארץ כחלוץ נלהב.

ברוך לארץ הכיר את מרים, אשתו. ביחד הגיעו לקיבוץ עינה-מפרץ. ארדה, חזר תאוות-צילום, ביקש פילם

ולטיווניבסקי ורובין. השטיח מהוה, הרהיטים פשוטים, כמעט נזוירים. ותיקי תל-אביב נאספים כדי לנחם את רן ואת עדנה. כמילים פשוטות הם מקוננים על האיש, על תל-אביב הקטנה ועל חייהם-שלהם, ההולכים ואוזלים.

מפניה של עדנה ארדה נוצץ יופי עצוב, כמו של שחקנית בסרט טראגי-משנות ה-30. "הוא התרוצץ בלי סוף," היא אומרת. "לא רק בתל-אביב. ככל הארץ חיפש מאורעות מתאימים לתצי-לומים טובים. הוא אהב את צפת ואת הקיבוצים החדשים, צילם את הארץ כי-התהוותה. ברר-כלל היה יוצא מוקדם בבוקר וחזר מאוחר בערב. בכית רק אכל וישן."

חיים מלר: "הוא מאוד אהב את העבודה. התקשר ככל ליבו למיקצוע הזה. היה מוכן לרוץ קילומטרים כשי-ביל תמונה מעניינת."

ארגזים מבולגנים

שלמה שבא. עיתונאי וחוקר תולדות-הישוב, אומר: "הוא לא היה גדול הצלמים התל-אביבים. עיקר כוחו כצילומי מיעדים ותהלוכות של האחד כמא. למעשה, הוא הצלם של הפרולטריון ושל ההסתדרות. כל ילדי תנועות-הנוער הצטלמו אצלו, גם כל

את מרדכי ארדון, את מרסל ינקו, את פינחס ליטווינובסקי. במשך שעות ישב לצידם התבונן כוהם בדריכות ו-חיכה לרגע המתאים כדי ללחוץ. והם ברר-כלל גמלו לו בציוורים שמילאו אטיאט את כל קירות ביתו.

אבל כחדרה-השינה שלו, ממש אל מול עיניו, תלה את כדגוריון נואם כנך-רינה. תצלום מהפרופיל, בחושך, רק הירח זורח מלפנים.

תיאוריית-הצילום שלו היתה פשו-טה, ממש כמוהו. בראיון עיתונאי אמר פעם: "הצילום בשנות ה-30 היה אקדמי. שמים לב שהתיסרוקת תהיה מסודרת והמבט חגיגי, שהחליפה תהיה נאה וענינה היתה מוכנה אצל הצלמים בשביל חסריה-ענינה. בתמונות שלי היית יכול למצוא את הצווארון מורם לעיתים והתיסרוקת פרועה. כשהייתי מצלם פורטרטים, היית מבקש: תעשה פוזת כלי פוזת, השתדל לא להשתדל, תשכח את עצמך."

ואכן, היה בו משהו ארצי, כמו התרגום העברי של שם מישפחתו: ארמה.

תל-אביב של אז היתה מלאה בוכתנים ובהוגי-רעיונות למיניהם. בכתבי-הקפה של אלטושר, גרנסקי ואיזבצקי ישבו פירחי-משרורים וזימי-זמו שרותו ראשונות של שירים של-עולם לא הגיעו לידי גמר: אלכסנדר פן, אברהם שלונסקי ונתן

ארדה עם תצלום של מאיר דיזנגוף בעדלאידע 1934 וגם בהלווייה שלו